

МОТИВИ НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства важливе значення у становленні особистості школяра має проблема якісної освіти. Одним із вирішальних факторів успішності навчання є навчальна мотивація.

Актуальність дослідження зумовлюється тим, що навчальна діяльність є провідною діяльністю протягом періоду становлення та самовизначення особистості. Навчальна діяльність, як і будь-яка інша, активується та спрямовується мотивацією, яка є її найважливішою складовою. Саме від мотивації залежить переважна частина успіхів в навчанні, саме її становлення з початком навчання обумовлює подальший розвиток особистості як частки суспільства.

Мета нашого дослідження – дослідити та проаналізувати особливості мотивів навчання підлітків.

Мета дослідження передбачує виконання наступних завдань:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури з питань вивчення та формування мотивів навчання.
2. Охарактеризувати специфіку мотиваційної сфери дітей підліткового віку.
3. Провести дослідження мотивів навчальної діяльності підлітків та проаналізувати отримані результати.
4. Надати методичні рекомендації щодо формування позитивної мотивації навчання в учнів підліткового віку.

Об'єктом нашого дослідження є процес навчання підлітків. Предметом дослідження є особливості мотивів навчання дітей підліткового віку.

Гіпотеза: мотиви навчання впливають на рівень успішності учнів.

Успіх у навчанні залежить не тільки від змісту засвоєваних знань і метод роботи вчителя, а й від того, як сформоване в учнів ставлення до цих знань, до виконання своєї навчальних обов'язків, тобто від їх активності. Важливим компонентом активності учнів у процесі набуття знань є мотиви навчання.

Навчальна діяльність завжди вмотивована. Мотиви визначають те, заради чого учні виконують навчальні завдання, ними зумовлюється прагнення людини до даної, а не якої-небудь іншої мети.

Терміном «мотив» (від латинського слова «movere» - рухати, штовхати) означають спонукальну причину дій і вчинків людини[1, с.10].

Навчальна діяльність здійснюється за багатьма різними мотивами. У змісті цих мотивів розкривається смисл, який має для учня навчальна

діяльність, її життєве значення для нього. А від цього в значній мірі залежить те, чим є для учня навчальна діяльність, що і як він засвоює, що бере з неї для себе, тобто продуктивність навчання. Тому розкриття мотивів, які стимулюють навчання, має важливе значення для цілеспрямованого керівництва навчальною діяльністю, забезпечення її належної якості.

Мотиви навчання різноманітні. Проте їх можна згрупувати в три основні види. Перший – це широкі суспільні мотиви. В них виявляється загальна спрямовуюча позиція учнів щодо навчання у школі : усвідомлення суспільного значення середньої освіти, об'єктивного значення знань як підготовки до самостійного життя і праці, почуття обов'язку школяра, відповідальності перед колективом, прагнення бути корисним для суспільства.

До другого виду належать мотиви, які безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю і зумовлені її змістом, перебігом (пізнавальна мотивація). Це інтерес до знань, допитливість, різноманітні інтелектуальні почуття, перспектива набуття нових знань та їх застосування. Багатьох учнів приваблює самий процес навчання, в якому поглиблюються і вдосконалюються знання, вміння та навички. Вони дістають задоволення від інтелектуальних зусиль при виконанні складних навчальних завдань.

Третій вид мотивів, які стимулюють навчальну діяльність, складають мотиви, зв'язані з близькими до життя дітей обставинами. В них розкривається додатковий сенс навчання. Порівняно з широкою соціальною мотивацією це вузчі мотиви. Серед них – мотиви, пов'язані з почуттям власної гідності чи самолюбства й честолюбства, зі сформованою звичкою до систематичних занять, прагненням до самовиховання, а також мотиви, що зумовлюються авторитетом вчителів і батьків, бажанням заслужити їх схвалення, прагненням посісти керівну позицію в колективі, з наслідуванням [2, с. 90].

Всі зазначені мотиви не існують окремо один від одного, а перебувають у складному взаємозв'язку. Наприклад, інтерес до процесу навчання виступає в поєднанні з почуттям задоволення від успішно виконаного завдання, з прагненням бути освіченою і корисною для суспільства людиною. Мотиви особистого успіху в навчальній діяльності пов'язані з усвідомленням учнями свого обов'язку, чутливістю до громадської думки. Звичка до системних занять як мотив навчання нерідко співіснує з побоюванням осуду з боку товаришів чи дорослих, бажанням розширити світогляд, прагненням до самовиховання. Зацікавленість учнів у кращих результатах навчання поєднується з намаганням привернути до себе увагу, відзначитись у колективі. Найчастіше у кожного учня постійно діє кілька мотивів навчання – зацікавленість змістом знань, розуміння важливості освіти у самостійному житті, почуття обов'язку, особистого успіху, бажання не

відставати від інших, навіть побоювання неприємностей, зо можуть бути викликані незадовільними оцінками. Це, як правило, нормальний мотиваційний комплекс[4, С. 81-82].

Для ефективного керування навчанням має значення не стільки кількість мотивів, скільки характер взаємозв'язку між ними, який утворює певну систему співіснування мотивів у комплексі. Виникає певна ієрархія мотивів. Одні мотиви в цих комплексах мають провідне, інші – другорядне, побічне значення. Психологічно найбільш важливим для розвитку особистості учнів є широкі соціальні й пізнавальні мотиви, які поглиблюють смисл навчання і посилюють його виховний вплив[5, С. 136-142].

В учнів середнього шкільного віку порівняно з молодшими школярами можливості формування нових потреб і на їх основі нових мотивів діяльності значно розширюється. Це спричиняється об'єктивними умовами шкільного життя. Підлітки вступають у більш широку систему суспільних відносин. Ускладнюються взаємозв'язки в учнівському колективі, взаємини між учнями і вчителями, між самими учнями.

Все це створює в учнів підліткового віку певний досвід колективного життя і пов'язану з ним певну систему переживань, нових звичок, що позначаються на їх ставленні до навчальної діяльності. Діти починають відігравати активну роль в учнівському самоврядуванні. Збільшується обсяг виконуваних ними громадських доручень. Участь в учнівському самоврядуванні, в усіх шкільних справах помітно позначається на усвідомленні учнями своїх зв'язків з колективом.

Учні-підлітки вже краще усвідомлюють об'єктивний смисл навчальної діяльності. В основі ставлення підлітків до навчання в школі лежить розуміння того, що це – справа не тільки особиста, а насамперед, громадська, державна. Тому одним з важливих загальних мотивів в учнів підліткового віку стає прагнення завдяки успіхам у навчанні завоювати певне місце в сім'ї, школі, суспільстві. Власне кажучи, і вчителі, і батьки, і самі учні оцінюють того чи іншого учня за його показниками у навчальній діяльності – його успішним, відповідальним і добросовісним ставленням до своїх учнівських обов'язків[3, С. 165-179].

В учнів 5-9 класів спостерігається яскраво виявлена спрямованість на оволодіння як конкретним змістом навчальних предметів, так і розумовими та практичними уміннями та навичками. Їх навчальні дії стимулюються інтересом до знань, потребою в розширенні світогляду. Багатьох з них захоплює сам процес навчання, який розвиває їх спостережливість, кмітливість тощо. Вони дістають задоволення від успішно виконаного завдання, від пережитого при цьому розумового напруження. Підлітків часто приваблюють ті навчальні предмети, що вимагають постійного переборення певних труднощів. При визначенні предметів, які їм подобаються, учні 5-9 класів наводять різноманітні

мотиви. Велику роль тут відіграють авторитет вчителя, методи його роботи, а також пізнавальне і практичне значення окремих предметів.

У підлітків починає виявлятися вибіркоче ставлення до знань, надання переваги тим предметам, які, на їх думку, мають більш важливе значення для майбутнього життя і праці. Однак такий утилітарний підхід до знань залежить не стільки від вибору професії, скільки від методики викладання окремих предметів, уміння вчителя зацікавити дітей [7, С. 200-210].

Педагогічна наука і шкільна практика підтверджують, що найбільш успішно навчання учнів здійснюється за умови їх позитивного ставлення до навчальної діяльності. Тоді вони докладають багато зусиль для засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, уважні на уроках, намагаються якомога краще виконати навчальні і трудові завдання [6, с. 11].

Дослідження мотивації учбової діяльності в школі має певні складнощі. Більшість відомих методик розраховані на вміння та навички, якими учень школи недостатньо володіє – здійснювати рефлексію своїх мотивів, порівнювати їх між собою.

Комплекс методик, які були використані в ході нашого дослідження, дав змогу накопичити значний фактичний матеріал та визначити тип мотивації учіння респондентів.

У даному дослідженні використовувались наступні методики:

1. «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» (Б. Пашнев)
2. «Методика вивчення ставлення до навчання» (Г.М. Казанцева)
3. «Спрямованість на набуття знань» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова)
4. «Спрямованість на оцінку» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова)

«Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» дала змогу методом парних виборів вивчити ставлення учнів до восьми основних мотивів навчальної діяльності. Як засвідчили отримані дані, провідним мотивом навчання учнів є мотив матеріального добробуту. Це свідчить про те, що діти є вмотивованими на здобуття знань як фундаменту для подальшого дорослого життя. Отже, домінуючим мотивом навчання досліджуваних учнів виявились широкі суспільні мотиви. Це пояснюється тим, що для сучасних школярів знання набувають суспільної значущості і виступають гарантією здобуття вищої освіти, професії, високої кваліфікації (висока кваліфікація працівника і високий рівень життя у сучасному світі є взаємопов'язаними).

За методикою «Вивчення ставлення до навчання» учні мали відповісти на запитання «Чому ти навчаєшся?», обравши ті варіанти відповідей, які найбільше відповідають їх думці і ставленню до навчання. Після цього, школярі мали розставити свої відповіді у порядку важливості для них. Аналізуючи обрані варіанти відповідей, ми зробили висновок про ієрархію мотивів навчання. Аналіз даної методики показав, що більшість дітей навчається саме тому, що вони хочуть бути

грамотними і освіченими. Це свідчить про те, що учні є добре вмотивованими і розуміють важливість знань в сучасному світі. Також варто зазначити, що найбільше дітей поставили даний мотив на перше місце.

За результатами аналізу анкет методики «Спрямованість на набуття знань», було виявлено, що середній ступінь сформованості мотивації на набуття знань посідає центральне місце, такий ступінь мотивації має 55% учнів досліджуваного класу. Для 15% учнів 7-ого класу знання не є головними взагалі. 30% учнів класу мають високий рівень сформованості мотивації на набуття знань. Завдяки цьому дослідженню було виявлено на скільки важливими для учнів дослідженого класу є знання, на скільки спрямованими вони є на набуття знань.

Провівши аналіз методики «Спрямованість на оцінку» ми виявили, що 80% учнів досліджуваного класу мають середній ступінь спрямованості на оцінку і 15% - високий, тому ми зробили висновок, що для більшості школярів-підлітків оцінка посідає одне з головних місць у навчальній діяльності. У досліджуваному класі оцінка має провідне значення майже для всіх учнів.

Завдяки порівнянню середнього балу учнів з їхньою спрямованістю на набуття знань та порівнянню середнього балу зі ступенем сформованості мотивації на оцінку було виявлено, що коефіцієнт кореляції складає -0,07 та -0,33 відповідно.

Результат обчислення вказує на те, що мотиви навчання школярів-підлітків не впливають на рівень їх успішності. Отже, результати кореляційного аналізу спростували нашу гіпотезу.

Але все ж нами були надані рекомендації щодо формування мотивації. Важливим засобом виховання мотивів є застосування ефективних методів навчання, завдяки яким увага учнів спрямовується не тільки на досягнення кінцевого результату дій, а й безпосередньо на саму пізнавальну діяльність, на оволодіння прийомами самостійної розумової праці. Відсутність таких прийомів є однією з основних причин неуспішності учнів, їх небажання учитись.

Якщо вчителі своєчасно не звертають увагу на вироблення раціональних способів навчання, то згодом учні виявляються невідготовленими до виконання зростаючих з кожним роком навчання вимог щодо засвоєння програми. Вони не можуть досягти помітних успіхів, переживають невдачі, що, в свою чергу, негативно позначається на навчанні, перешкоджає виникненню і зміцненню його повноцінної мотивації.

Розгортання пізнавальних можливостей учнів в процесі навчання, постановка перед ними все складніших завдань і формування відповідних способів розумової діяльності є одним з важливих джерел виникнення і зміцнення повноцінної навчальної мотивації.

Висновки. Ми визначили, що треба зацікавлювати учнів не тільки змістом навчального матеріалу, а й способами роботи з ним. Певне значення має тут усвідомлення учнями перспективного значення того чи іншого предмета. Це створює важливі психологічні передумови виникнення потреби у знаннях і прагненнях до їх набуття. Також ми підкреслили особливу роль оцінки результатів навчальної діяльності учнів у формуванні і зміцненні позитивних мотивів навчання. Оцінка є постійним фактором стимулювання навчальної активності школярів. Велику роль у формуванні позитивного ставлення до навчання відіграє акцентування уваги колективу на перших, навіть невеликих досягненнях учня.

Також було зазначено, що спілкування з ровесниками-товаришами є для учнів, особливо підлітків, важливою життєвою сферою. Від характеру цього спілкування часто залежить самопочуття учнів, їх ставлення до навчання, праці, життя взагалі. Велика роль належить тут спрямованості колективу.

Отже, на ставлення підлітків до оволодіння знаннями впливають навколишнє середовище, колектив, сім'я. Врахування цих впливів є необхідною умовою виховання в учнів свідомого ставлення до навчання, формування у них стійких позитивних мотивів навчальної діяльності [2].

Список використаних джерел

1. Алексеева М.І. Мотиви навчання учнів / М.І. Алексеева. – К.: Радянська школа, 1974. – 120 с.
2. Баєв Б.Ф. Психологія навчання / Б.Ф. Баєв. – К.: Радянська школа, 1972. – С. 89 – 109.
3. Занюк С.С. Психологія мотивації / С.С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – 512 с.
5. Маркова А.К. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – С. 136-142.
6. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – М.: Смысл, 2003 - 860 с.
7. Щукина Г.И. Формирование и изучение познавательных интересов школьников / Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, 1971. – 352 с.